

Tarihi Bir Figür Olarak Hz. Hüseyin'in Eşi: Şehri Bânû

Hacı Ataş | <https://orcid.org/0000-0001-9276-2966>
haciatas@osmaniye.edu.tr

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi | <https://ror.org/03h8sa373>
 İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Osmaniye, Türkiye

Öz

Hz. Hüseyin'in eşlerinden olan ve çoğunlukla Şehri Bânû ismiyle anılan karakter hakkında kaynaklarda sınırlı ve ihtilafli bilgiye yer verilmektedir. Başta ismiyle alakalı olmak üzere, onun kimliği ve hayatı konusunda çok farklı aktarımlar bulunmaktadır. Sünnî ve Şîî müelliflerin Şehri Bânû'ya farklı perspektiften bakmaları, onun hakkındaki aktarımları çeşitlendiren ve şüpheli kılan etkenlerin başında gelmektedir. Öyle ki, kaynaklarda Hüseyin b. Ali'nin eşi ve Zeynelâbidîn'in annesi olduğu konusunda neredeyse ittifak olmasına rağmen, geri kalan hayatı ve vefatı hakkında net bilgiye yer verilmemektedir. Onun etrafında dönen en çetrefilli tartışma ise soyu hakkındadır. İlk dönem müellifleri onu, çoğunlukla Sind veya Sicistan tarafından getirilen bir köle olarak takdim ederken, sonraki dönem müelliflerinin onu, Sasani İmparatorluğu'nun son kirası III. Yazdicerd'in kızı olarak sunduğu görülmektedir. O, özellikle Şîîlerin yanında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu yüzden Şîî müelliflerin Şehri Bânû'yu asil bir soya bağlama gayretleri gözden kaçmayacak kadar açıktır. Bu gayretin neticesinde Şehri Bânû, baba tarafından Hz. Muhammed'e (sav); anne tarafından Sâsânî kraliyet ailesine bağlanmak suretiyle iki taraftan asil bir soyla ilişkilendirilmiştir. Bir taraftan böylesine asil bir soyla ilişkilendirilen Şehri Bânû, diğer taraftan sıradan bir köle olarak tanıtılmıştır. Dolayısıyla Şehri Bânû karakteri, Sünnî ve Şîî geleneğin arasında sıkışıp kalmış tartışmalı bir figür olarak tarihin sayfalarında yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Tarihi, Hüseyin b. Ali, Şehri Bânû, Zeynelâbidîn, Şîa

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada, Hz. Hüseyin'in eşi Şehri Bânû hakkındaki farklı aktarımlar ele alınmış ve bu ismin mezhep mensubiyetine göre şekillenen yaklaşımlarla değerlendirildiği öne sürülmüştür.
- Şehri Bânû'nun, Hz. Hüseyin'in eşi olduğu konusunda kaynaklar hemfikiridir.
- Ancak onun ne zaman ve hangi kimlikle Medine'ye geldiği konusu ihtilaflıdır.
- Sünnî kaynakların çoğu onu, Horasan bölgesinden getirilen bir savaş esiri olarak tanıtmıştır.
- Şîî kaynakların geneli ise onu, son Sâsânî sultanı Yazdicerd'in kızı olarak takdim etmiştir.
- Şehri Bânû, Sünnî ve Şîî müellifler tarafından farklı açıdan değerlendirilen bir figür olarak tarihte yerini almıştır.

Atıf Bilgisi

Ataş, Hacı. "Tarihi Bir Figür Olarak Hz. Hüseyin'in Eşi: Şehri Bânû". *Eskiye*ni 48 (Mart 2023), 223-238. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1225265>

Geliş Tarihi	27 Aralık 2022
Kabul Tarihi	22 Mart 2023
Yayın Tarihi	28 Mart 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli Hakem raporları, makale ile birlikte yayımlanır. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Ḥusayn's Wife as a Historical Figure: Shahrbānū

Hacı Ataş | <https://orcid.org/0000-0001-9276-2966>

haciatas@osmaniye.edu.tr

Osmaniye Korkut Ata University | <https://ror.org/03h8sa373>

Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Osmaniye, Türkiye

Abstract

There is limited and conflicting information in the sources about one of Ḥusayn's wives who is generally referred to as Shahrbānū. There is different information about her identity and life, primarily about her name. The fact that Sunni and Shiite authors look at Shahrbānū from different perspectives is one factor that diversifies the information and make it suspicious. So much so that although there is almost an agreement in the sources that she is Ḥusayn's wife and Zayn al-ʿĀbidīn's mother, there is no clear information about the rest of her life and death. The most controversial debate about her concerns her ancestry. While the scholars of the first period presented her as an enslaved person brought mostly from Sindh or Sistān, it is seen that the later scholars presented her as the daughter of Yazdegerd III, the last king of the Sāsānian Empire. She has a privileged position, especially among the Shiites. Therefore, the efforts of Shiite scholars to attribute Shahrbānū to a noble lineage are too obvious to be overlooked. As a result of this effort, Shahrbānū was associated with a noble lineage from both sides by being tied to the Prophet Muhammad (pbuh) from her father's side and to the Sāsānian royal family by her mother. On the one hand, Shahrbānū was associated with such a noble lineage, on the other hand, she was introduced as an ordinary enslaved person. Therefore, the character of Shahrbānū has taken her place in the pages of history as a controversial figure stuck between Sunni and Shiite traditions.

Keywords

Islamic History, Ḥusayn ibn ʿAlī, Shahrbānū, Zayn al-ʿĀbidīn, Shia

Highlights

- In this study, different rumors about Ḥusayn's wife Shahrbānū are discussed and it is claimed that this name is evaluated with approaches shaped by sectarian affiliation.
- Sources agree that Shahrbānū is Ḥusayn's wife.
- However, the issue of when and with what identity she came to Medina is controversial.
- Most Sunni sources describe her as a prisoner of war brought from the Khorasan region.
- The general Shiite sources presented her as the daughter of Yazdegerd, the last Sāsānian king.
- Shahrbānū has taken its place in history as a figure evaluated from different perspectives by Sunni and Shiite authors.

Citation

Ataş, Hacı. "Husayn's Wife as a Historical Figure: Shahrbanū". *Eskiyeni* 48 (March 2023), 223-238. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1225265>

Date of submission	27 October 2022
Date of acceptance	22 March 2023
Date of publication	28 March 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind + Transparent Peer Review The reviewers' reports and the authors' responses to the reviewers are published alongside the article. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Giriş

Şehri Bânû, Şahr-bânû/Shehr Bano, شهربانو Hüseyin b. Ali'nin (öl. 61/680) eşlerinden biridir.¹ Hüseyin b. Ali, bilindiği gibi Şifilerin üçüncü imamı ve Hz. Muhammed'in torunudur. Şehri Bânû, bunların yanında Ali b. Hüseyin'in de (Zeynelâbidîn) annesidir ki, Zeynelâbidîn de on iki imamın dördüncüsüdür.

Şehri Bânû, bazı kaynakların bildirdiğine göre asil bir soydan gelmiştir; nitekim onun, Sâsânîlerin son imparatoru III. Yazdicerd/Yezdigirt'in kızı olduğu kaydedilmektedir.² O, farklı kaynaklarda Şehri Bânûveyh, Şah Zenân, Şah Cihân, Sülâfe, Selâme ve Gazâle, gibi birçok isimle anılmıştır.³

İslam tarihi kaynaklarına göre Şehri Bânû, Müslümanların İran topraklarını fethi sırasında yakalanarak esir edilmiştir. Aynı kaynakların ifadesine göre, esareti sırasında Arap soylularının huzuruna çıkarılmış; bunlardan birini kendisine koca olarak seçmesi teklifinde bulunulmuş; o da Hz. Peygamber'in torunu Hüseyin'i tercih etmiştir.⁴ Yine bazı kaynaklarda Şehri Bânû'nun, oğlu Ali'yi doğurduktan kısa bir süre sonra öldüğü ve Hz. Muhammed'in ailesinin diğer üyeleriyle birlikte Cennetü'l-Baki'ye defnedildiği bildirilmiştir. Bu rivayetlerin yanında, Rey şehri yakınlarındaki "Bibi Şehri Bânû" türbesinin onun defnedildiği yer olduğu da ileri sürülmüştür.⁵

Şehri Bânû, Şiî mezhepleri tarafından kutsal bir figür olarak görülür ve özellikle İran'da büyük bir saygınlığı vardır. Ona yüklenen saygınlık ve itibarın gücü biraz da İslam öncesi İran ile modern Şiîlik⁶ arasında sağladığı bağlantıdan ileri gelmektedir. Tarihi kimliği net olmamasına rağmen o, Şiîler arasında önemli bir konuma sahiptir. Ya'kûbî (öl. 292/905) ve el-Küleyni (öl. 329/941) gibi müellifler, ancak 9. yüzyıldan itibaren Şehri Bânû ve onun Pers İmparatorluğu geçmişiye atıfta bulunmasına rağmen, eski kaynakların birçoğu onu, soylu bir geçmişe bağlamamıştır. İbn Sa'd (öl. 230/845) ve İbn Kuteybe (öl. 276/889) gibi ilk kaynaklar, Şehri Bânû'yu asil bir soya bağlamak bir yana onu, Sindli bir köle olarak tanıtmışlardır. Kaynaklarda yer alan aktarımların net ve tatmin edici olmamasının yanı sıra mübalağalı niteliler içermesi, adı geçen karakterin "efsanevi" bir figür olarak düşünülmesine neden olmuştur.⁷

Şehri Bânû hakkında Türkçe olarak yazılmış akademik düzeyde bir çalışma tespit edilememiştir. Adnan Demircan ve Mehmet Şimşirgil'in, internet sitelerinde yer alan açıklamaları dışında başka bir Türkçe bilgiye ulaşamamış olmamız meseleyi zorlaştırmaktadır. Bahsi geçen iki çalışma da bilimsel bir makale formatında olmayıp, konuya ilgi duyan şahısların sorusuna cevap niteliğindedir. Yakın dönemde ortaya konmuş Türkçe kaynak yetersizliğinden dolayı çalışmamız, nispeten eski Sünnî ve Şiî kaynaklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun yanında, bazı batılı yazarların konuyla ilgili çalışmalarından da istifade edilmiştir.

¹ Muhammed Ali Amir-Moezzi, "Şahr-bânû", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 30 Kasım 2022).

² Mehrdad Kia, *The Persian Empire* (California: Empires of the world, 2016), 6.

³ Ebü'l-Hasen el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Züheyl Zekkâr - Riyâd ez-Zerkelî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 3/102.

⁴ Amir-Moezzi, "Şahr-bânû".

⁵ Amir-Moezzi, "Şahr-bânû".

⁶ Detaylı Bilgi için bk. Ayhan Aslanoğlu, *Her Yönüyle Anadolu Aleviliği: İnanç, İbadet ve Halk İnanışları* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022), 21.

⁷ Bk. Amir-Moezzi, "Şahr-bânû".

1. Kaynaklarda Şehri Bânû'ya Nispet Edilen İsimler

Kaynaklarda Şehri Bânû ile ilgili birçok isim zikredilmiştir. Daha yaygın kullanıldığı göz önüne alınarak, çalışmamızda Şehri Bânû ismi tercih edilmiştir. Hz. Hüseyin'in eşlerinden biri olan Şehri Bânû hakkında kaynaklarda şu isimlere yer verilmektedir:

Şehri Bânû (شهربانو):⁸ Başta Belâzürî (öl. 279/892-93) gibi önde gelen İslam tarihçileri, Hz. Hüseyin'in eşini Şehri Bânû olarak zikretmiştir. Ancak bazı kaynakların, onun hakkında kullanılan birçok ismi aynı rivayette zikrettiğini hatırlarsak, isim konusunda kaynakların net bilgi vermediği anlaşılacaktır. Aynı şekilde Belâzürî de birden çok isim aktaran müelliflerdendir. “Şehri Bânû” isminin en fazla kullanılan isim olduğu söylenebilir.

Şehri Bânûveyh (شهربانويه):⁹ Bu isim kaynaklarda genellikle Şehri Bânû ile birlikte zikredilmiştir. Şîî bir müellif olan Küleynî'nin iddiasına göre Şehri Bânû Medine'ye getirildiğinde Hz. Ali, ona ismini sormuş o da “Cihân Şâh” diye cevap vermiştir. Hz. Ali, bu ismi onun için münasip görmemiş olmalı ki, senin adın “Şehri Bânûveyh” olsun demiştir.¹⁰ Vâhidî'ye göre, onun ismi Acem'de Şehri Bânûveyh idi; Araplarla yaşamaya başlayınca “Sülâfe” olarak anılmaya başlanmıştır.¹¹

Cihân/Cehân Şah (جَهَانُ شَاه): Küleynî'de geçen bir aktarıma göre Medine'ye getirildiğinde Hz. Ali ona ismini sormuş, o da “Cihân Şah” diye cevap vermiştir.¹² Bu ismin de onun asaletine vurgu yapmak için kullanıldığını tahmin ediyoruz.

Kihân Bânûveyh (كِهَانُ بَانُوِيَه): Rivayete göre Hz. Hüseyin, Yezdicerd'in kızı ile evlendiğinde babası Hz. Ali tebrik için onların evine uğramış ve gelininin adını sormuştur. Ona, isminin “Kihân Bânûveyh” olduğu söylenince Hz. Ali, ismin manasını sormuş; ona, “Dünya ve ahiretin seyyidesi” anlamına geldiği söylenince Hz. Ali, “Dünya ve ahiretin seyyidesi Resûlullah'ın kızı Fâtıma'dır” demiş ve ona “سيدة البلد” (Ülkenin seyyidesi) ismini vermiş; daha sonra insanlar ona, “Şehri Bânûveyh” diye seslenmişlerdir.¹³ Bu ismin “Cihân Bânûveyh” ismiyle aynı olduğunu, yazım hatasından dolayı “Kihân Bânûveyh” olarak yazıldığını tahmin ediyoruz.

Şah Zenân/Şah Zemân/Şah Zeyân (شاه زنان / شاه زمان / شاه زيان):¹⁴ Kaynaklar onun hakkında bu üç ismi de zikretmiştir. Kanaatimizce bu isim silsilesi onun asil bir soydan geldiğini ispat etmeye yöneliktir.

⁸ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 3/102; Ebû'l-Feth Nâsir Muṭarrizî, *el-Muğrib fi Tertibi'l-Muğrib* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 259; Ebû Suleymân Dâvûd Benâketî, *Ravḍātu Üli'l-Elbâb fi Ma'rifeti'l-Tevârîh ve'l-Ensâb*, çev. Maḥmûd 'Abdulkerîm 'Alî (Kahire: el-Merkezu'l-Ḳavmî li't-Terceme, 2007), 116; Muḥammed b. 'İzzuddîn İbnü'l-Melek, *Şerhu Mesâbihi's-Sunne*, thk. Nureddîn Tâlib vd. (b.y.: İdâratü's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, 2012), 4/377; Muḥammed Bâkır Meclisî, *Bihâru'l-Envâr* (Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983), 45/330; Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdur-rezzâk Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs* (Dâru'l-Hidâye, ts.), 3/170.

⁹ Ebû Ca'fer Muḥammed Kuleynî, *el-Furû'ü'l-Kâfi*, thk. Alî Ekber el-Gifârî (Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1388H), 1/467; Aḥmed b. 'Abdullâh er-Râzî, *Târîhu Medîneti Şan'â*, thk. 'Abdullâh el-'Omerî (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1409), 1/109; Zâhîruddîn el-Beyḥâkî İbn Fendeme, *Lubâbu'l-Ensâb ve'l-Elḳâb ve'l-Aḳâb* (b.y.: y.y., ts.), 1/121; Ebû 'Abdullah Muḥammed er-Râzî, *eş-Şeceretu'l-Mubâreketu fi Ensâbi't-Ṭâlibiyye* (b.y.: Şâmile Zehebiyye, ts.), 1/83; Muṭarrizî, *el-Muğrib*, 259.

¹⁰ Kuleynî, *el-Furû'ü'l-Kâfi*, 1/467.

¹¹ İbn Fendeme, *Lubâbu'l-Ensâb*, 1/121.

¹² Kuleynî, *el-Furû'ü'l-Kâfi*, 1/467.

¹³ Zâhîruddîn el-Beyḥâkî, *Lubâbu'l-Ensâb*, 22.

¹⁴ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 3/102; Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, 6/2-3.

Sülâfe/Selâme/Gazâle (غزالة / سلامة / سلافية):¹⁵ İbn Sa'd, Taberî (öl. 310/923) ve İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 654/1256) aktardığına göre o, Gazâle adında bir cariyedir.¹⁶ Heysem b. Adî'ye (öl. 207/822) göre ise, onun adı Sülâfe veya Selâme'dir.¹⁷ Adnan Demircan'a göre Gazâle, Sülâfe ve Selâme gibi isimler Arapların, cariyeleri için tercih ettikleri ve yaygın olarak kullandıkları isimlerdi; bu isimler, genellikle onların fiziki özelliklerine ya da karakterlerine bakılarak seçilirdi.¹⁸

Havle (خولة): Belâzürî'de geçen bir aktarıma göre Şehri Bânû için kullanılan isimlerden biri de Havle'dir.¹⁹ Bu ismin nadiren kullanıldığı görülmektedir.

Ceydâ (جَيْدَاء):²⁰ Ona, nadiren atfedilen isimlerden biri de Ceydâ'dır. Kanaatimizce bu unvan da cariyeler için kullanılan isimlerden biridir.

2. Şehri Bânû'nun Soy

Şehri Bânû hakkında bilgi aktaran kaynaklar, genellikle onun son Sâsânî imparatoru III. Yazdicerd'in kızı olduğunu belirtmiştir.²¹ Bununla birlikte onun kimliği hakkında başka aktarımlar da verilmiştir. Bu rivayetlerden birine göre Şehri Bânû Yazdicerd'in babası, II. Hüsrev'in oğlu Prens Şehriyâr'ın kızıdır. Dolayısıyla o, III. Yazdicerd'in kızı değil kardeşidir. Ancak bu tür rivayetler azınlıktadır, onun kimliğine ilişkin olarak aktarılan en yaygın görüşe göre Şehri Bânû, III. Yazdicerd'in kızıdır.²²

Şehri Bânû'nun annesiyle ilgili rivayetler de müphemdir. Yazdicerd'in birkaç karısı ve cariyesi olduğunu ifade eden Taberî ve İbn Kesîr (öl. 774/1373), onun Merv'de bir kadınla yaptığı evliliğe özel göndermeler yapmışlardır.²³ Ancak Pakistanlı yazar Zameer Hassan Naqvi'ye göre Şehri Bânû'nun annesi Mah Talat veya Maha Talat adında Sindli bir prensistir. Naqvi Mah/Maha Talat'ın, Sâsânî imparatorlarının iyi ilişkiler sürdürdüğü Budist Rai hanedanının bir üyesi olabileceğini söylemiştir. İddiaya göre Yazdicerd, bugünkü adı Matli olan şehirde onunla evlenmiş; bu yüzden şehre onun adı verilmiştir.²⁴ Bu rivayete göre Şehri Bânû'nun babası III. Yazdicerd, annesi ise Sindli bir prensistir.

Şehri Bânû'nun annesi olduğu söylenen Nûşirevân'ın, Türk Hakanı'nın kızı olduğuna dair iddialar da mevcuttur. Halife Ömer, Sâsânî devletini yıkıp İran'ın fethini tamamladığında Nûşirevân'ın üç kızı da esirler arasında bulunuyordu. Bunlara da diğer esirler gibi

¹⁵ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 3/102; Zâhirüddîn el-Beyhakî, *Lubâbu'l-Ensâb*, 1/121; Muṭarrizî, *el-Muğrib*, 259.

¹⁶ Ebü Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Ṭabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 7/203; Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (Beyrut: Dârü'd-Türâs, 1387), 11/629; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-A'yân* (Şam: Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, 1434), 8/182.

¹⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 10/43.

¹⁸ Adnan Demircan, "Zeynelâbidîn Hüseyin b. Ali'nin Annesi Son İran Kisrası'nın Kızı mıdır?", *İslamtarihi.net* (Erişim 7 Aralık 2022).

¹⁹ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 3/102.

²⁰ Muṭarrizî, *el-Muğrib*, 259; Benâketî, *Ravḍâtu Üli'l-Elbâb*, 116.

²¹ Kia, *The Persian Empire*, 6.

²² Moshe Gil, *The Babylonian encounter and the Exilarchic House in the light of Cairo Geniza documents and parallel Arab sources* (Judæo Arabic Studies, 2013), 162.

²³ Taberî, *Târîh*, 4/293; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdulah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru Hicr, 1424), 10/240.

²⁴ Zameer Akhtar Naqvi, *Princess of Persia-Hazrat Shahar Bano* (Karachi: Center for Islamic Studies, 2010), 290.

muamele yapılmak istenince Hz. Ali, “Resûlullah’ın esir edilen sultanlara ve çocuklarına ayrı muamele yapılmasına dair sözü var” demiş; bunun üzerine Halife Ömer bu kızları, Hz. Sevde’nin emrine vermiştir. Bir müddet sonra bunların üçü de kendi istekleriyle Müslüman olmuşlar; bunlardan Şehri Bânû, Hz. Ali’nin oğlu Hüseyin’le evlenmiştir. Diğer ikisinden birini Hz. Ömer’in oğlu Abdullah; diğerini ise, Hz. Ebû Bekir’in oğlu Muhammed nikahına almıştır. Hz. Hüseyin ile Şehri Bânû’nun evliliğinden Zeynelâbidîn dünyaya gelmiştir. Şehri Bânû’nun annesi olan Nûşirevân ise Göktürk hakanının kızıdır. Böylece Türkler ve Acemler seyyidlerin akrabaları olmuşlardır.²⁵

Kaynakların aktardığına göre, Halife Ömer zamanında Sâsânî devleti üst üste yenilgiler alınca, Yazdicerd’in Fîrûz ve Behrâm adındaki iki oğlu Çin’in Tang imparatoruna kaçmış;²⁶ Şehri Bânû’nun da içinde bulunduğu üç kız kardeş esir edilerek Medine’ye getirilmiştir. İddiaya göre iki kız kardeşten biri, Halife Ömer’in oğlu Abdullah ile evlenmiş ve ona Salim adında bir erkek çocuk doğurmuş; diğer kız kardeş ise, Hz. Ebû Bekir’in oğlu Muhammed ile evlenerek Kasım adında bir çocuk dünyaya getirmiştir.²⁷ Şehri Bânû da Hz. Ali’nin oğlu Hüseyin ile evlenmiştir.

İbn Sa’d’ın aktardığına göre, Zeynelâbidîn’in annesi Gazâle, kocasının Kerbelâ’da öldürülmesinden sonra, Hüseyin’in mevlâsı Zübeyd ile evlendirilmiş ve Gazâle ondan, Abdullah b. Zübeyd’i dünyaya getirmiştir.²⁸ Bu rivayete göre Şehri Bânû/Gazâle’nin, Yazdicerd’in kızı olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer Gazâle Yazdicerd’in kızı olsaydı bir mevlâ ile değil soylu bir Arap ile evlenmesi gerekirdi.²⁹

Belâzürî’den (öl. 279/892-93) aktarılan bir rivayete göre de o, III. Yazdicerd’in kızı değil Sicistanlı bir köledir. Hz. Hüseyin ile evlenmiş ve ondan Zeynelâbidîn dünyaya gelmiş; Zeynelâbidîn, kendisini büyüttükten sonra onu başka bir adamla evlendirmiştir.³⁰ İbn Sa’d ve Belâzürî’nin aktarımlarındaki ortak taraf Şehri Bânû’nun Hz. Hüseyin’in karısı olduğu ve Hz. Hüseyin’den sonra sıradan biriyle evlendirildiğidir. Bu da onun asil bir soydan gelmediğine işaret olarak görülmüştür.

Şîî âlimlerden Tûsî’ye (ö. 672/1274) göre Ali b. Hüseyin’in annesinin şeceresi şöyledir: Şâh Zenân bt. Şîreveyh b. Kisrâ Pervîz.³¹ Bu şecereye göre Ali b. Hüseyin’in annesi Yazdicerd’in kızı değildir; ancak bu rivayet onun asil bir soydan geldiğini göstermektedir.

İbn Kuteybe (öl. 276/889) ve Sibt İbnü’l-Cevzî’nin (öl. 654/1256) aktardığı bilgiye göre Şehri Bânû Sindli bir köledir. Aynı kaynakların aktardığına göre Zeynelâbidîn, annesine karşı hep nazik davranmış ve onunla aynı kâsede yemek yemekten imtina etmiştir. Böyle yapmasının sebebi sorulunca, “Elimin, onun gözlerinin değdiği şeyin önüne geçmesinden korkuyorum” diye cevap vermiştir.³² Bu aktarıma göre Şehri Bânû, III. Yazdicerd’in

²⁵ Ahmet Şimşirgil, “Adaleti ile Meşhur Hükümdar: Nuşirevan”, Ademder (Erişim 7 Aralık 2022).

²⁶ Matteo Compareti, “Chinese-Iranian Relations xv the Last Sassanians in China”, *Encyclopaedia Iranica*, (Erişim 12 Ocak 2022).

²⁷ Shaykh Muhammad Mahdi Shams al-Din, *The Authenticity of Shi’ism, Shi’ite Heritage*, çev. L. Clarke, 2001, 49. (Erişim 12 Ocak 2022).

²⁸ İbn Sa’d, *Ṭabakât*, 7/203.

²⁹ Demircan, “Zeynelâbidîn Hüseyin b. Ali’nin Annesi Son İran Kisrası’nın Kızı Mıdır?”

³⁰ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 3/102.

³¹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen eṭ-Ṭûsî, *Tehzîbu’l-Ahkâm*, (b.y.: y.y., ts.), 1/220.

³² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Ma’ârif*, thk. Servet Ökkâşe (Kâhire: el-Heyetü’l-Misriyyetü’l-âmmeti lilkitâb, 1992), 214-215; Sibt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân*, 10/43.

kızı değil, Sind tarafından getirilen sıradan bir köledir. Ali'nin (Zeynelâbidîn), ona nazik davranması ve onunla aynı kaptan yemek yememesi kanaatimizce, cariyelikten gelen annesine karşı son derece saygılı davrandığını göstermek içindir.

Şîî müelliflerden Meclisî'nin (öl. 1110/1698-99 [?]) aktardığına göre Ali b. Hüseyin, 38/659 yılında, Şaban ayının beşinde Perşembe günü, dedesi Ali b. Ebî Tâlib'in hilafet günlerinde, onun vefatından iki yıl önce dünyaya gelmiştir. Annesi, Gazâle adında efendisinden çocuk doğuran (Ümmü'l-Veled) bir cariyedir. Adının Şah Zenân bt. Yezdicerd olduğu da söylenmiştir. Aynı kaynağın aktardığına göre Hafız Abdülaziz, annesinin adının Selâme olduğunu bildirmiş; İbrahim b. İshak ise, annesinin Gazâle adında bir ümmü veled olduğunu söylemiştir.³³ Görüldüğü gibi Şîî müelliflerden Meclisî'nin aktarımında da onun kimliğiyle alakalı net ifadeler bulmak mümkün değildir. Ümmü'l-Veled olduğu bilgisinin yanında, onun Yezdicerd'in kızı olabileceği de ifade edilmiştir.

Şehri Bânû'nun kimliğiyle alakalı görüşlerin iki kategoride ele alındığı görülmektedir. Birincisi, onu Sindli veya Sicistanlı bir köle olarak tanıtan rivayetler; ikincisi ise onu, Yezdicerd'in kızı olarak sunan aktarımlardır. İlk kaynaklar, genellikle sıradan bir köle olarak tanıtırken; sonraki dönem kaynakların veya bir kısım Şîî müelliflerin onu, asil bir soya bağladığı görülmektedir.

3. Şehri Bânû'nun Esir Edilişi ve Evlenmesi

Küleynî'ye (öl. 329/941) göre Şehri Bânû, kız kardeşleriyle beraber köle olarak Medine'ye getirilmiş ve burada Halife Ömer'e sunulmuştur.³⁴ Küleynî'den aktarılan rivayette şu ifadeler yer verilmektedir:

"Yezdicerd'in kızı Halife Ömer'in huzuruna çıkarılmak üzere Medine'ye getirilince şehrin bakireleri onu görmek için etrafını sardılar; mescid, onun güzelliği ile aydınlandı. Mescide girince Ömer ona baktı; o, yüzünü kapattı ve kendi dilinde, 'Hürmüz seni yok etsin!' anlamında bir şey söyledi. Ömer kızgın bir şekilde, 'Sen bana hakaret mi ediyorsun?' deyince, Müminlerin Emiri (Hz. Ali) araya girerek, 'Onu serbest bırak, kendisi için Müslümanlardan birini seçsin; onu ganimetlerin en iyisi, en değerlisi olarak kabul et!' dedi. O, Müslüman gençlere sunulunca elini Hüseyin b. Ali'nin başına koydu. Bunun üzerine Müminlerin Emiri ona ismini sordu; o da 'Cihân Şâh' diye cevap verince Hz. Ali ismini, 'Şehri Bânûveyh' olarak değiştirdi. Sonra oğlu Hüseyin'e 'Ey Ebû Abdullah! Bu kadın sana yeryüzünün en hayırlısını doğuracak!' dedi. Sonraları bu kadın Ali b. Hüseyin'i (Zeynelâbidîn) dünyaya getirmiştir. Onun için insanlar iki hayırlının oğlu demeye başladılar. Allah onu, Hâşimîlerin ve Fârisîlerin en hayırlısı olarak seçmiştir. Ebü'l-Esved ed-Düelî onu (Zeynelâbidîn), 'Kisrâ ile Benî Hâşim arasında bir çocuk, kendisine tılsım emanet edilenlerin en şerefli' olarak nitelendirmiştir."³⁵ Şîî müelliflerden Küleynî'nin, Şehri Bânû'nun Medine'ye getiriliş hikayesini abartılı ifadelerle aktardığı görülmektedir. Bu rivayette, Hz. Ali'ye atfedilen gelecekte haber verici ifadelerin ise, abartıdan daha da öteye gittiği söylenebilir.

³³ Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 46/7-8.

³⁴ Küleynî, *el-Furû'u'l-Kâfi*, 1/467; Mary Boyce, *Bibi Şahrbânû and the Lady of Pârs* (Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1967), 30-44.

³⁵ Küleynî, *el-Furû'u'l-Kâfi*, 1/467.

Başka bir rivayete göre Yezdicerd'in kızı Şehri Bânûveyh Halife Ömer'in esiri olarak Medine'ye getirilmiş; Halife Ömer, Hüseyin b. Ali'nin ona baktığını görünce Kisra'nın kızını ona hediye etmiş, bu kadından Zeynelâbidîn dünyaya gelmiştir. Aynı kaynak Zeynelâbidîn'in, "Ben iki hayırlının oğluyum; Kureyş'in ve Fâris'in" dediğini rivayet etmiştir.³⁶ Kanaatimizce Küleynî ve Râzî'nin yukarıdaki iki aktarımı, Zeynelâbidîn'in soyunu Perslere bağlama çabasının bir sonucudur.

Şehri Bânû'nun Medine'ye getirilişini işleyen aktarımlar arasında bir ittifak bulmak mümkün değildir. Ya'kûbî'nin (öl. 292/905) nakline göre Yezdicerd'in iki kızı Halife Ömer zamanında Medine'ye getirilmiş, Hz. Ömer onlardan birini Hüseyin b. Ali ile evlendirmiş ve ona Gazâle ismini vermiştir.³⁷ Bu rivayetten de anlaşıldığı gibi, Hüseyin ile Yezdicerd'in kızını evlendirme fikri Hz. Ali'ye değil Hz. Ömer'e aittir ve Halife Ömer ona Gazâle adını vermiştir. Yine bazı Şîî yazarların iddiasına göre Yezdicerd'in iki kızı, Abdullah b. Âmir'in Horasan fethi sırasında Hz. Osman'a getirilmiş; Halife, bunlardan birini Hz. Hasan, diğerini ise Hz. Hüseyin'le nikahlamıştır.³⁸ Dolayısıyla bu rivayetten anlaşıldığı gibi, aralarında muhtemelen Şehri Bânû'nun da bulunduğu Yezdicerd'in iki kızı Hz. Osman zamanında Medine'ye getirilmiştir.

Lubâbu'l-Ensâb'tan aktarılan başka bir haber de yukarıdaki bilgi ile uyuşmaktadır. Zira, bu haber de onun Hz. Osman zamanında Medine'ye getirildiğini aktarmaktadır. Bu aktarıma göre Yezdicerd'in kızı Şehri Bânû, Hz. Osman döneminde babasının Merv'de öldürülmesinden sonra esir edilerek Medine'ye getirilmiştir. Aynı kaynak Yezdicerd'in Kadisiye Savaşı'ndan iki yıl sonra öldürüldüğünü aktarmaktadır.³⁹ Bu haberin isabetli olduğunu kabul edersek, genel kanaatin aksine Şehri Bânû'nun Hz. Ömer zamanında değil Hz. Osman'ın hilafetinde, Horasan'ın fethi sırasında Medine'ye getirildiği ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki rivayetlerin aksine, Yezdicerd'in kızlarının Halife Ali döneminde Medine'ye getirildiğini öne süren aktarım da mevcuttur. Halife Ali, hilafeti döneminde Hırrîs b. Câbir'i doğuya görevlendirmiş; komutan Hırrîs Halife'ye, Yezdicerd b. Şehriyâr'ın iki kızını göndermiştir. Halife Ali, bunlardan Şâh Zenân'ı oğlu Hüseyin'le nikahlamış; Şâh Zenân, Zeynelâbidîn'i dünyaya getirmiştir. Diğeri ise Muhammed b. Ebî Bekir'le evlenmiş, Kasım isminde bir erkek çocuk doğurmuştur.⁴⁰ Kasım b. Muhammed'in annesi Ümmü'l-Veled'dir.⁴¹ Muhammed b. Ebî Bekir 38/658 yılında öldürüldüğüne göre, Yezdicerd'in bundan yaklaşık sekiz yıl önce, (651) Türklerin hâkim olduğu bölgede öldüğü hatırlanırsa, yukarıdaki iki kızın iddia edildiği gibi Yezdicerd'in kızları olması mümkün değildir. Buna ilaveten bahsi geçen tarihler, Hz. Ali'nin Cemel ve Siffin savaşıyla meşgul olduğu ve ayaklanmaları bastırmaya çalıştığı bir dönemdi. Dolayısıyla bu dönemde herhangi bir fütuhât faaliyetinden bahsetmek olası değildir.⁴²

³⁶ er-Râzî, *Târîhu Medîneti Şan'â*, 1/109.

³⁷ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (b.y.: y.y., ts.), 232.

³⁸ Şîî yazarların rivayeti için bk. el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, 3/102; Meclisî, *Biḥâru'l-Envâr*, 46/8.

³⁹ Zâhirüddîn el-Beyhâkî, *Lubâbu'l-Ensâb*, 22.

⁴⁰ Meclisî, *Biḥâru'l-Envâr*, 46/12.

⁴¹ Ebü 'Amr Ḥalîfe b. Ḥayyât el-'Uşfurî Ḥalîfe b. Ḥayyât, *Ṭabakâtu Ḥalîfe b. Ḥayyât*, thk. Suheyl Zekkâr (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1414), 424.

⁴² Demircan, "Zeynelâbidîn Hüseyin b. Ali'nin Annesi Son İran Kisrası'nın Kızı Mıdır?"

Görüldüğü gibi Şehri Bânû'nun ne zaman ve hangi kimlikle Medine'ye getirildiğini kaynakların ifadelerinden net olarak çıkarmak mümkün değildir. Genel kanaate göre Şehri Bânû isminde biri, Hz. Ömer'in Sâsânî devletini ortadan kaldırmasından sonra Medine'ye getirilmiştir. Sâsânî devletinin, milâdî 642 yılında yapılan Nihâvend Savaşı'ndan sonra fiilen ortadan kalktığı kabul edilirse, Şehri Bânû da muhtemelen bu tarihlerde Medine'ye getirilmiş olmalıdır. Kaynakların ifadesine göre Hz. Hüseyin, milâdî 626 yılında dünyaya gelmiştir.⁴³ Buna göre Hz. Hüseyin, Şehri Bânû Medine'ye getirildiğinde 15 yaşlarında olmalıdır.

Yukarıda yapılan kronolojik tespitten sonra Halife Osman döneminin Hz. Hüseyin'in evlenmesi için daha isabetli bir yaş aralığında olduğu söylenebilir. Abdullah b. Âmir'in Horasan fethi sırasında Yezdicerd'in kızları olduğu söylenen iki kız kardeşin Hz. Osman'a getirildiğini ve Halife'nin, bunlardan birini Hz. Hasan, diğerini ise Hz. Hüseyin ile nikahladığı bildiren rivayet⁴⁴ kanaatimizce, diğer tarihî verilerle beraber okunduğunda daha isabetli görünmektedir. Ancak bu rivayette katılmadığımız husus, bu kızların III. Yezdicerd'e ait olduğu bilgisidir. Biz, Sâsânî devleti yıkıldıktan sonra 651 yılında Merv'de öldürülen Yezdicerd'in sülâlesine mensup kimselerin 8. yüzyılın ortalarına kadar Çin sarayında sürgün hayatı yaşadıklarına dair⁴⁵ aktarımı daha isabetli görüyoruz.

4. Şehri Bânû'nun Vefatı

Şehri Bânû'dan bahseden ilk kaynakların, onun vefatına yer vermediğini görüyoruz. Vefatıyla ilgili bilgi aktaran sonraki dönem kaynaklardan birine göre Şehri Bânû, oğlu Ali'yi (Zeynelâbidîn) doğururken 38/659 yılında vefat etmiş⁴⁶ ve Medine'deki Cennetü'l-Baki mezarlığına, kayınbiraderi Hasan b. Ali'nin yanına defnedilmiştir.⁴⁷ Başka bir rivayete göre Şehri Bânû, 680 yılında vuku bulan Kerbelâ Olayı'nı yaşamış ve ailesinin katledilmesine tanık olmuştur. Emevîler tarafından esir edilerek açığılanmamak için de kendini Fırat nehrine atmış ve bu şekilde boğularak ölmüştür.⁴⁸

Üçüncü bir rivayete göre, Hz. Hüseyin Kerbelâ'da öldürüleceğini anlayınca Şehri Bânû'yu atına bindirmiş ve İran'daki anavatanına kaçmasını söylemiştir. Katliamdan kurtulan Şehri Bânû'yu Yezîd'in askerleri takip etmiş ve onu Rey yakınlarındaki dağlarda sıkıştırmışlardır. Bunun üzerine yakalanmaktan korkan Şehri Bânû, çaresizlik içinde Allah'a seslenmek istemiş; ancak, çok bitkin olduğu için yanlılıkla "Ey Yüce Rabbim!" yerine "Ey Yüce Dağ!" diye seslenmiştir. Böyle seslenince dağ, mucizevi bir şekilde açılmış ve o da açılan yerden içeri girmiş; yarık kapanırken örtüsünün bir parçası dışarıda kalmıştır. Böylece dağın açıldığı, örtüsünün takıldığı yere insanlar bir türbe inşa etmiş; bu türbe Şîîler tarafından kutsallaştırılarak ziyarete açılmıştır.⁴⁹ Bu anlatıma göre Şehri Bânû, tıpkı 12. İmam Muhammed el-Mehdî gibi sırta kadem basmış, yarılan dağın içinde

⁴³ Bk. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hüseyin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/518.

⁴⁴ Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 46/8.

⁴⁵ Esko Naskali, "Sâsânîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/176.

⁴⁶ Hasan b. 'Alî İbn Dâvûd, *er-Ricâl*, thk. Muhammed Şâdık Âlu Baħr (b.y.: y.y., 1972), 1/197; Amir-Moezzi, "Şahr-bânû".

⁴⁷ Boyce, *Bibi Shahrbanû*, 30-44.

⁴⁸ Muhammed Ali Amir-Moezzi, *The Spirituality of Shi'i Islam: Beliefs and Practices* (London: I. B. Tauris, 2011), 62.

⁴⁹ Boyce, *Bibi Shahrbanû*, 33.

kaybolmuştur. Dolayısıyla yukarıdaki aktarımda, Şehri Bânû'nun dağın içinde kayboluşu ile Muhammed Mehdî'nin kayboluşu arasında bir ilişki kurulmak istendiği açıktır.

Mary Boyce, Şehri Bânû'ya ithaf edilen türbenin⁵⁰ Zerdüş tanrıçası Anahid'e ait olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre, eski bir Zerdüş tanrıçasına ait olan bu türbe muhtemelen 10. yüzyıldan itibaren Şehri Bânû adına kullanılmaya başlanmış; Zerdüşlük, İran halkı üzerindeki etkisini kaybedince bu türbe İslâmî bir forma dönüştürülmüş ve Şâ'nın önemli türbelerinden biri hâline gelmiştir. Boyce'a göre, "Bânû" ile "Anahid" isimleri arasında güçlü bir anlam ilişkisi bulunmaktadır; muhtemelen, "Şehri Bânû/Shahrbanu" bu türbenin eski adı olan "Anahid"e gönderme yapmak için kullanılan bir unvandır.⁵¹

Bazı rivayetlerin aktardığına göre Şehri Bânû, Zeynelâbidîn'i doğurduktan sonra başka biri ile evlendirilmiş; bu adamdan ise Zübeyd adında başka bir erkek çocuk dünyaya gelmiştir.⁵² Buraya kadar anlatılanlar Şehri Bânû hakkında verilen yaygın hikayedir. Ancak bundan sonra, ondan bahseden kaynakların birden sustuğunu görüyoruz. Bu yüzden onun vefatıyla alakalı tatmin edici bilgi bulmak zordur.

Yukarıda verilen bilgidен yola çıkarak Şehri Bânû'nun, Sind veya Sicistan tarafından getirilen kölelerden biri olduğunu; genel kanaatin aksine Yezdicerd'in kızı olmadığını, Zeynelâbidîn'i doğurup büyüttükten sonra da başka biriyle evlendirildiği görüşüne katılıyoruz. Eğer o, son Sâsânî Kısrası'nın kızı olsaydı sıradan bir insanla evlendirilmez, soylu Müslümanlar ona talip olur; sonraki dönem hayatı hakkında da bilgi sahibi olurduk. Dolayısıyla bizim kanaatimiz Şehri Bânû'nun sıradan bir köle olduğu yönündedir. Bu yüzden onunla ilgili verilen bilgiler Hz. Hüseyin'in oğlu Ali'yi doğurduktan sonra kesilmiştir. Vefatıyla ilgili sağlıklı bir rivayete ulaşamamızın nedeni muhtemelen onun, son derece sıradan biriyle evlenmiş ve bu şekilde vefat etmiş olmasındandır.

Değerlendirme ve Sonuç

Zeynelâbidîn'in annesi hakkında ilk bilgiler İbn Sa'd ve İbn Kuteybe'de yer almaktadır. Bu iki kaynak onu, Gazâle veya Sülâfe adında Sindli bir köle olarak tanıtmaktadır. O, Hz. Hüseyin'den sonra onun mevlası olan Zübeyd ile evlendirilmiştir. Zübeyd'den, Abdullah adında bir çocuk dünyaya getirmiş; dolayısıyla Abdullah, Zeynelâbidîn ile anne bir kardeşir.⁵³ İbn Kuteybe ile aynı dönemde yaşayan Ya'kûbî, Zeynelâbidîn'in annesinin Yezdicerd'in kızı olduğunu dillendiren ilk tarihçidir. Hüseyin b. Ali ile evlenince ona, Gazâle ismi verilmiştir.⁵⁴

Ali b. Hüseyin'in Gazâle veya Sülâfe adında bir annesinin olduğu ve onun, Hz. Hüseyin'e ait bir köle olduğu yönünde ilk kaynaklar arasında bir tutarlılık görülmektedir. Onunla ilgili yaşanan ihtilaf, daha önce de ifade edildiği gibi, orijinal kökeni ve tarihi misyonu konusunda ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgilenen bazı araştırmacılar iki hikayeyi birleştirerek bir sonuca ulaşmaya çalışmışlardır. Buna göre Şehri Bânû, son Sâsânî kısrası

⁵⁰ Bibi Shahrbanu Shrine (Şehri Bânû Türbesi), İran'ın Tahran'ın güneyinde yer alan Rey kenti yakınında bulunan bir türbedir. Türbe, bugünkü şehrin dışında, Tabarak Dağı veya Kuh-e Ray veya Kuh-e Bibi Sharbanu adıyla bilinen, doğuya doğru uzanan küçük bir dağ sırasının yamacında yer almaktadır.

⁵¹ Boyce, *Bibi Shahrbanū*, 35.

⁵² İbn Sa'd, *Ṭabakāt*, 7/219; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 214.

⁵³ İbn Sa'd, *Ṭabakāt*, 7/209; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 214.

⁵⁴ Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, 207.

III. Yezdicerd'in kızıdır. Esir edilerek Medine'ye getirilmiş ve Hz. Hüseyin ile evlenmiş; Zeynelâbidîn'i doğurduğu sırada vefat etmiştir. Zeynelâbidîn (Ali b. Hüseyin) ise, annesi vefat ettiği için, babası Hüseyin'in cariyesi tarafından büyütülmüştür. Ancak, bu cariyeyi insanlar onun annesi zannetmiştir. Ali (Zeynelâbidîn), gençlik çağına gelince kendisine bakan cariyeyi evlendirmiş; ancak insanlar onu annesi olarak tanıdığı için, kendi annesini başkasıyla evlendirdiği düşüncesiyle onunla alay etmişlerdir.⁵⁵

Hakkında ortaya atılan farklı rivayetleri değerlendiren Mary Boyce, Ali'nin annesi olarak aktarılan Şehri Bânû'nun, kendisini büyüttükten sonra Ali tarafından serbest bırakılan ve bir başkasıyla evlendirilen Sindli bir cariye olduğunu tahmin etmektedir. O, daha sonra ortaya konulan rivayetleri, Şehri Bânû'nun soyunu ve asaletini yüceltmeye yönelik aktarımlar olarak görmüştür.⁵⁶

Şehri Bânû figürünün İslam öncesi İran ile Şiîlik arasında bir bağlantı sağlamak için kullanıldığı düşünülebilir. Bu ilişki, bazı Şiî gruplar için son derece öneme sahiptir. Böylece Şiî imamlar Şehri Bânû aracılığıyla iki biçimde asalete sahip olacaklardı; birincisi, baba tarafından Ali b. Ebî Tâlib ve Hz. Muhammed'in (sav) kızı Fâtıma; ikincisi ise, anne tarafından eski Pers kralı. Başka bir ifadeyle Zeynelâbidîn'in soyu, baba tarafından Allah Resulü'ne, anne tarafından da Sâsânî kirasına bağlanarak eşsiz bir nesebe ulaşılmış olacaktır.

Medine'ye ilk getirildiğinde Ali b. Ebî Talib'in, Şehri Bânû ile sohbet ederken onun özgürlüğü ve soyunun asaleti konusunda ısrar etmesi ve geleceğin imamını dünyaya getirecek kadın olmasına vurgu yapması, Şehri Bânû ile eski Pers imparatorluğu arasında bir bağ kurulma çabası gibi görünmektedir.⁵⁷ Diğer taraftan Şehri Bânû hakkında bilgi aktaran son dönem yazarların neredeyse tamamının, el-Küleynî (öl. 329/941), İbn Bâbeveyh (öl. 381/991) ve Meclisî (öl. 1110/1698 [?]) gibi, Şîa mensubu olmaları da oldukça dikkat çekicidir.⁵⁸ Onun hakkında yapılan aktarımlar bir araya getirildiğinde Şehri Bânû'nun, zulüm gören Şiîler ile işgale uğrayan Persler arasındaki yakınlaşmada önemli bir aktör olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şehri Bânû hikayesinden birkaç yüzyıl sonra, on ikinci İmam'ın annesi Nercis'i, Bizans imparatorlarına ve Havarî Simon'a bağlamak için benzer bir girişimde bulunulmuş; böylece İmamlar Şiîlik,⁵⁹ Zerdüştlük ve Hıristiyanlık ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çaba Şehri Bânû ile kıyaslandığında daha az başarılı olmuştur.⁶⁰

İranlı bilim adamı ve politikacı Murteza Mutahharî, geçmişte Şiî İmamların soylarını Sâsânî'ye bağlama gayretlerini kabul etmekle birlikte bu çabanın düşünüldüğü kadar itibar görmediğini söylemiştir. O, III. Yezîd'in annesinin de III. Fîrûz'un kızı⁶¹ olduğuna inanıldığını; bunun bir soyu yüceltme çabası olduğunu ancak Perslerin Emevî hanedanıyla kıyaslandığında onlarla eşdeğer olamayacağını ileri sürmüştür. Mutahharî, benzer

⁵⁵ Boyce, *Bibi Shahrbanû*, 30-44.

⁵⁶ Boyce, *Bibi Shahrbanû*, 30-44.

⁵⁷ Bk. Amir-Moezzi, "Şahrbanû".

⁵⁸ Amir-Moezzi, *The Spirituality of Shi'i Islam*, 99-100.

⁵⁹ Süleyman Çam, "Ahmed Emîn b. İbrâhîm et-Tabbâh'ın Fecrî'l-İslâm Adlı Eseri Bağlamında Mezheplere İlişkin Görüşleri", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2020), 269-276.

⁶⁰ Amir-Moezzi, *The Spirituality of Shi'i Islam*, 99-100.

⁶¹ Patricia Crone, *The Nativist Prophets of Early Islamic Iran* (New York: Cambridge University Press, 2012), 5.

şekilde, Emevî devletinin Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ın da anne tarafından Pers hanedanına bağlanmak istendiğini ancak bunun pek itibar görmediğini ifade etmiştir. Bunlara ilaveten Mutahharî, kayıp İmam Muhammed Mehdî'nin annesinin de Nercis adında Romalı bir cariye olduğuna inanıldığını; aynı şekilde bunun da, imamların soyunu asil bir ırka bağlama gayretinden ortaya çıktığını belirtmiştir. Dolayısıyla Mutahharî, Şehri Bânû için de aynı düşüncenin hâkim olduğunu ancak bu çabaların İran ve Şîîler üzerinde düşüldüğü kadar etkili olmadığını söylemiştir.⁶²

Filistinli tarihçi Cihâd Türbânî, Şîîlerin Hz. Hüseyin'in annesi konusunda yaklaşımlarını sert bir dille eleştirmiştir. Şîîlerin, soylarını Hz. Hasan yerine Hz. Hüseyin'e bağlama konusunda ihtiras gösterdiklerini belirten Türbânî; aynı şekilde onların, Hz. Hüseyin'in Arap eşleri varken Fârisî eşini öne çıkardıklarını söylemiştir. Şîîlerin böyle yaparak, soylarını kutsal bir kana bağlama amacı güttüklerini belirten Türbânî, onları, Fârisî hayranlığıyla itham etmiştir. Ona göre Şîîler, soylarını Araplara bağlamak yerine Fârisîlere bağlamayı bir üstünlük alameti olarak görmektedir.⁶³

Hakkındaki rivayetlere bakıldığında Şehri Bânû/Gazâle/Sülâfe gibi isimlerle anılan tarihî bir şahsiyetin varlığı şüphe götürmez görünmektedir. Ancak onun kimliği ve soyunu net bir şekilde ortaya koyabilen güçlü bir kaynak da mevcut değildir. Her ne kadar Hz. Hüseyin'in yukarıdaki isimlerle anılan bir eşinin varlığı açık görünse de onun, Sâsânîlerin son kirası olan Yezdicerd'in kızı olduğuna dair aktarımların ayakları yere basan rivayetler olduğu söylenemez. Ancak bahsi geçen ismin Sâsânî devletinin fethinden sonra Medine'ye getirilen kölelerden biri olduğu yönündeki rivayetlerin daha tutarlı olduğu söylenebilir. Yezdicerd'in kızı olduğu yönündeki rivayetlerin genellikle Şîî müelliflere ait olması, onun asaleti konusunda verilen bilgilerin zayıf görünmesine sebep olmuştur. Buna ilaveten, İbn Abdürabbih (öl. 328/940) ve Taberî (öl. 310/923) gibi erken dönem müelliflerin, Sâsânî kralliyet ailesi ile Hüseyin b. Ali'nin karısı arasında herhangi bir ilişki kurmaması da kanaatimizce, Şehri Bânû'nun bu soylu aileye mensubiyetini iyice şüpheli kılmaktadır.

Şehri Bânû hakkında bilgi aktaran ilk kaynaklar onun soylu bir aileden geldiğinden bahsetmemiştir; bilakis o, Sind (Pakistan) veya Sicistan (Afganistan) bölgesinden getirilen bir köledir. Sünnî ve Şîî kaynaklarının büyük çoğunluğu onu, Hüseyin b. Ali'nin eşi ve oğlu Zeynelâbidîn'in (Ali) annesi olarak zikretmiştir. Ancak bahsi geçen kaynaklar Şehri Bânû'nun ne zaman esir edildiği ve Medine'ye getirildiği konusunda ihtilaf etmektedirler. Kimine göre Halife Ömer, kimine göre Halife Osman, kimine göre ise Halife Ali zamanında Medine'ye getirilmiş ve Hüseyin b. Ali ile evlendirilmiştir. Halife Ömer döneminde Medine'ye getirildiğine dair yaygın aktarımın aksine onun, Hz. Osman döneminde Medine'ye getirildiği yönündeki bilgilerin daha ikna edici olduğunu düşünüyoruz. Zira, Zeynelâbidîn'in 38/659 yılında Hz. Ali'nin iktidarı dönemine denk gelen bir tarihte doğduğu kabul edilirse, annesinin de Hz. Osman döneminde Medine'ye getirildiği bilgisinin daha tutarlı olduğu söylenebilir. Bunun yanında Zeynelâbidîn'in, 4/626 yılında doğduğu düşüldüğünde, Hz. Ömer döneminde onlu yaşlarda olan Hüseyin'in henüz evlenecek yaşta

⁶² Murtazâ Mutahharî, "Islam and Iran", çev. Dr. Wahid Akhtar, *Al-İslam.org* (Erişim 7 Aralık 2022).

⁶³ Cihâd Türbânî, *Mietü min Uzamâi Ümmeti'l-İslâm* (Kahire: Dâru't-Takvî li't-Tabi ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 2010), 207.

olmadığı kanaati ağır basmaktadır. Bu sebeple Şehri Bânû'nun, Halife Osman döneminde Medine'ye getirildiği ve o sırada yirmili yaşlarda olan Hz. Hüseyin ile evlendirildiği görüşü daha isabetli görünmektedir.

Hüseyin b. Ali ile evlenip Zeynelâbidîn'i dünyaya getirdikten sonra onunla ilgili bilgi akışının oldukça zayıfladığı ve çeşitlendiği görülmektedir. Bazı kaynaklar, Hüseyin b. Ali'nin Kerbelâ'da şehit edilmesinden sonra Zeynelâbidîn'in annesini başka biriyle evlendirdiğini söylerken, özellikle Şîî kaynakların bir kısmı onun bundan sonraki hayatını gizemli ve efsanevî ifadelerle sunmaktadır. Rey yakınlarındaki bir dağın içinde kaybolma hikayesiyle 12. İmam Muhammed Mehdi'nin kayboluş hikayesi arasında bir bağlantı kurulmak istendiği aşıkardır. Şehri Bânû ile alakalı öne çıkarılan ikinci husus ise, son Sâsânî kirası III. Yezdicerd ile ilişkilendirilmesidir. Bu ilişkilendirmenin gayesi onun asil bir soydan geldiğini, dolayısıyla Şîî İmamların asil bir kan taşıdıklarını ispat etmeye yönelik bir çaba gibi görünmektedir.

Bir kısım kaynakların aktardığı, Şehri Bânû'nun oğlu tarafından bir başkasıyla evlendirildiğine dair rivayetlerle, onun asil bir soydan gelmediğini aktaran rivayetler arasında bir bağlantı olduğunu düşünüyoruz. Eğer Şehri Bânû, iddia edildiği gibi asil bir soydan gelseydi yine asil bir soydan gelen biri ile evlendirildi. Böyle olmadığına göre Şehri Bânû ile Yezdicerd arasında herhangi bir bağ bulunmamaktadır.

Bunlara ilaveten onun vefatıyla alakalı oldukça kısıtlı bilginin olması da bizce onun sıradan bir köle olduğunu göstermektedir. Oğlu tarafından bir başkasıyla evlendirildikten sonra onunla ilgili sağlıklı verilere ulaşamamamız onun asaleti konusunu şüpheli kılmaktadır. Eğer o, iddia edildiği gibi Yezdicerd'in kızı olsaydı böylesine meşhur birinin hayatı merak konusu olur ve takibe alınır; kaynaklar da onun hayatını kayıt altına alarak bizlere aktarırdı.

Kaynakça | References

- Amir-Moezzi, Amir-Moezzi, Muhammed Ali. "Şahrbanû". *Encyclopaedia Iranica*, 2005.
- Amir-Moezzi, Muhammed Ali. *The Spirituality of Shi'i Islam: Beliefs and Practices*. London: I. B. Tauris, 2011.
- Aslanoğlu, Ayhan. *Her Yönüyle Anadolu Aleviliği: İnanç, İbadet ve Halk İnanışları*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen. *Ensâbü'l-Eşrâf*. thk. Züheyl Zekkâr - Riyâd ez-Zerkelî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.
- Benâketî, Ebû Suleymân Dâvûd. *Ravdâtu Üli'l-Elbâb fi Ma'rifeti't-Tevârîh ve'l-Ensâb*. çev. Maḥmûd 'Abdulkerîm 'Alî. Kahire: el-Merkezu'l-Ḳavmî li't-Terceme, 2007.
- Boyce, Mary. *Bibi Shahrbanû and the Lady of Pârs*. Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1967.
- Compareti, Matteo. "Chinese-Iranian Relations xv the Last Sassanians in China". *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 12 Ocak 2022). <https://www.iranicaonline.org/articles/china-xv-the-last-sasanians-in-china>
- Crone, Patricia. *The Nativist Prophets of Early Islamic Iran*. New York: Cambridge University Press, 2012.
- Çam, Süleyman. "Ahmed Emîn b. İbrâhîm et-Tabbâh'ın Fecrû'l-İslâm Adlı Eseri Bağlamında Mezheplere İlişkin Görüşleri". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2020), 261-286.
- Demircan, Adnan. "Zeynelabidin Hüseyin b. Ali'nin Annesi Son İrân Kirası'nın Kızı Mıdır?" *İslam tarihi.net* (Erişim 07 Aralık 2022). <http://www.islamtarihi.net/2020/09/zeynelabidin-ali-b-huseyin-in-annesi-son.html>
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Hüseyin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/518-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Gil, Moshe. *The Babylonian encounter and the Exilarchic House in the light of Cairo Geniza documents and parallel Arab sources*. *Judaean Arabic Studies*, 2013.
- Ḥalîfe b. Ḥayyât, Ebû 'Amr Ḥalîfe b. Ḥayyât el-'Uşfurî. *Ṭabaqâtu Ḥalîfe b. Ḥayyât*. thk. Suheyl Zekkâr. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1414.
- İbn Dâvûd, Ḥasen b. 'Alî. *er-Ricâl*. thk. Muḥammed Şâdik Âlu Baḥr. b.y.: y.y., 1972.
- İbn Fendeme, Zâhîruddîn el-Beyhaqî. *Lubâbu'l-Ensâb ve'l-Elkâb ve'l-A'kâb*. b.y.: y.y., ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdulah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 1424.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Ökkâşe. Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyyeti'l-âmmeti lilkitâb, 1992.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Ṭabaqâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kâhire: Mek-tebetü'l-hanci, 2001.
- İbnü'l-Melek, Muḥammed b. 'İzzuddîn. *Şerḥu Mesâbîhi's-Sunne*. thk. Nureddîn Ṭâlib vd. 6 Cilt. b.y.: İdâratü's-Sakâfeti'l-İslâmiyye, 2012.
- Kia, Mehrdad. *The Persian Empire*. California: Empires of the world, 2016.
- Kuleynî, Ebû Ca'fer Muḥammed. *el-Furû'u'l-Kâfi*. thk. Alî Ekber el-Gifârî. 8 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1388H.
- Meclisî, Muḥammed Bâkr. *Bihâru'l-Envâr*. 110 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983.
- Mutahharî, Murtazâ. "Islam and Iran". çev. Dr. Wahid Akhtar. *Al-İslam.org* (Erişim 07 Aralık 2022). <https://www.al-islam.org/al-tawhid/vol6-n2-1989/islam-and-iran-historical-study-mutual-services-murtadha-mutahhari/islam-and>
- Muṭarrızî, Ebû'l-Feth Nâsir. *el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mu'rib*. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Naqvi, Zameer Akhtar. *Princess of Persia-Hazrat Shahar Bano*. Karachi: Center for Islamic Studies, 2010.
- Naskali, Esko. "Sâsânîler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/174-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Râzî, Aḥmed b. 'Abdullâh er-. *Târîḫu Medîneti Şan'â'*. thk. 'Abdullâh el-'Omerî. 3 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1409.
- Râzî, Ebû 'Abdullah Muḥammed er-. *eş-Şeceretu'l-Mubâreketu fi Ensâbi't-Ṭâlibiyye*. b.y.: Şâmîle Zehebiyye, ts.
- Shams al-Din, Shaykh Muhammad Mahdi. *The Authenticity of Shi'ism, Shi'ite Heritage*. çev. L. Clarke, 2001.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî. *Mir'âtü'z-zamân fi târiḫi'l-a'yân*. 23 Cilt. Şam: Dâru'r-risâle el-Âlemiyye, 1434.
- Şimşirgil, Ahmet. "Adaleti ile Meşhur Hükümdar: Nuşirevan". *Ademder* (Erişim 07 Aralık 2022). <https://www.ademder.org.tr/blog/ahmet-%C5%9Fim%C5%9Firgil/ahmet-simsirgil-makale-leri/adaleti-ile-meshur-hukumdar-nusirevan>
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân ve Târîḫu'l-ümem ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'd-Türâs, 1387.
- Ṭûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. el-Ḥasen eṭ-. *Tehzîbu'l-Aḥkâm*. 10 Cilt, b.y.: y.y., ts.
- Türbânî, Cihâd. *Mietü min Uzamâi Ümmeti'l-İslâm*. Kahire: Dâru't-Takvî li't-Tabi ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 2010.
- Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk. *Târîḫu'l-Ya'kûbî*. b.y.: y.y., ts.
- Zâhîruddîn el-Beyhaqî, İbn Fendeme Ebû'l-Ḥasan Zâhîruddîn 'Alî b. Zeyd b. Muḥammed. *Lubâbu'l-Ensâb ve'l-Elkâb ve'l-A'kâb*, b.y.: y.y., ts.
- Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezâk. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*. 40 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.